

**Ocena dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego
dr Ewy Jarmołowicz-Nowikow w związku z jej staraniami o uzyskanie stopnia
doktora habilitowanego**

W ramach wstępu

Recenzję dorobku naukowego, w tym osiągnięć dydaktycznych, organizacyjnych i popularyzatorskich dr Ewy Jarmołowicz-Nowikow piszę z przyjemnością, ponieważ dorobek Kandydatki, a przede wszystkim jej dorobek naukowy jest znaczący i na pewno wystarczający do wystąpienia o nadanie jej stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dziedzinie językoznawstwa.

Sylwetka kandydatki i przebieg pracy zawodowej

Dr Ewa Jarmołowicz-Nowikow jest absolwentką Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który ukończyła w 2001 r. W latach 2001-2005 odbyła tamże studia doktoranckie na Wydziale Neofilologii w Instytucie Językoznawstwa, uwieńczona w roku 2005 pracą doktorską pt.: *Niewerbalne elementy aktów mowy. Empiryczne badania pragmatylingwistyczne* i w tymże roku uzyskała tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, w następstwie czego od roku 2005 do 2018 i obecnie została zatrudniona na stanowisku adiunkta na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, na Wydział Neofilologii, Instytut Lingwistyki Stosowanej.

Ocena monografii pt.: *Intencjonalność komunikacyjna gestów wskazujących* przedstawianej przez Kandydatkę jako naukowe osiągnięcie habilitacyjne

Zaplecze teoretyczne tej monografii jest zanurzone w najlepszych tradycjach językoznawczych i zaczyna się od gruntownego omówienia Bühlerowskiej koncepcji ORIGO i płaszczyzny deiktycznej, wprowadzając tło myślowe na temat technik i środków językowych i niejęzykowych tworzenia płaszczyzny deiktycznej wypowiedzi językowej. Z racji tematyki pracy autorka słusznie skupia się przede wszystkim nad zjawiskiem wskazywania naocznego i roli gestów w tym zakresie, zauważając sytuacje mowne, w których pojawienie się gestu wskazującego jest obligatoryjne (jak w sytuacji wyrażenia typu „Spójrz tam”). Rozwijając temat gestów jako znaków sterujących w wyznaczaniu płaszczyzny deiktycznej wypowiedzi mownej, idzie dalej niż Bühler, i za Kendonem (nestorem badań nad komunikacją niewerbalną) w 2 rodzaj. pracy dokonuje słusznego rozróżnienia na *gesty wskazujące*

i *gesty deiktyczne* (mające szersze pole semantyczne). Na s.34 pada zdanie, które nie do końca było dla mnie jasne, a mianowicie: „Nie wszystkie natomiast niewerbalne zachowania intencjonalne są intencjonalne komunikacyjnie.” Rzecz wyjaśnia się w dalszych partiach pracy, kiedy uzasadnia się jak rozumiana jest tu „intencjonalność komunikacyjna”. Za najważniejszy i bardzo cenny tej monografii w jej części teoretycznej uznaję roz. 3 nazwany „Intencjonalność”, w którym autorka odrzuca koncepcje dychotomicznego rozdziału na intencjonalne zachowania niewerbalne (*emblematy* i *gesty wskazujące*) i nieintencjonalne zachowania niewerbalne (*adaptatory*) i opowiada się za skalarną ocenę tego zjawiska, jako, że „mówcy generalnie mają niską świadomość realizacji gestów,, (s.37) i sytuuje intencjonalność na skali zaangażowania komunikacyjnego, czyli chęci zakomunikowania pewnych informacji w taki sposób, by odbiorca je zauważył i zinterpretował zgodnie z intencją nadawcy, co stanowi wynik wcześniejszych już dociekań i eksperymentów w tym zakresie w zespole Jarmołowicz-Nowikow i Kariński (2011). Następny rozdział dotyczy ontogenezy i akwizycji *gestów wskazujących* w rozwoju mowy u dziecka, a także podobieństwa i rozbieżności w tym zakresie u małych członków kształtnych. Rozdział 7 przynosi bardzo ciekawe spostrzeżenia dotyczące kulturowych różnic związanych z formą i funkcją gestów wskazujących. Okazuje się, że prototypowy *gest wskazujący* z *wyprostowanym palcem wskazującym* nie jest gestem uniwersalnym, a częściowo blokowany jest też normami grzecznościowymi. Ponadto różne kultury wykazują wielką inwencję w zakresie wskazywania używając w tym celu różne części ciała (nie tylko dłonie, ale usta, oczy i nos). Kulturową specyfikę użycia gestów wskazujących opisano na przykładzie badań przeprowadzonych wśród Ghańczyków, Włochów z Neapolu, Anglików z okolic Northamptonshire, Arandów, plemienia Aborygenów zamieszkujących środkową Australię, użytkowników języka tzotzil w meksykańskim stanie Chiapas oraz Laotańczyków, pochodzących z wiejskich terenów okolic Wientianu. Wachlarz był więc szeroki.

Następny VI rozdział koncentruje się wokół opisu wybranych cech *gestów wskazujących* i ich zanurzenia w określone konteksty. Autorka robi tu ważne metodologiczne założenie polegające na wyłuskaniu tych cech gestów wskazujących, które – jej zdaniem- zwiększają prawdopodobieństwo intencjonalności komunikacyjnej tych ruchów ciała. I tak wyróżnione zostały następujące cechy tych gestów: czas trwania fazy wstrzymania po geście właściwym; zakończenie fazy wstrzymania po reakcji zwrotnej rozmówcy; wykonanie gestu w strefie gestykulacyjnej, zapewniającej odbiorcy możliwość zobaczenia gestu; kierunek spojrzenia i wreszcie charakterystykę wypowiedzi współwystępującej z gestem. Następnie, te cechy zostały poddane drobiazgowej adnotacji i szczegółowym baniom analitycznym. W ogóle imponujący jest w tej pracy wielki wysiłek badawczy oparty o tak zwane poklatkowe tagowanie gestów na wybranych warstwach (na różnych poziomach

anotacji) co gwarantowało niezwykle rzetelne statystycznie wyniki. Było to możliwe za pomocą wprowadzenia materiałów badawczych do niełatwego i wymagającego dużej sprawności technicznej programu ELAN, ogólnie w świecie uznanego za najlepszy i najbardziej profesjonalny program do naukowych badań zachowań niewerbalnych towarzyszących mowie.

Monografia oparta jest na przeprowadzeniu dwu obszernych badań i opisanu ich wyników: odpowiednio opisanych w rodz. VIII i IX czyli:

Badanie I: którego celem była wydobyć atrybutów intencjonalności komunikacyjnej *gestów wskazujących*, wykonywanych przez uczestników nagrań w dwóch sytuacjach komunikacyjnych: wzajemnego widzenia się i braku wzajemnej widoczności. Eksperyment zaprojektowano w taki sposób, że jego uczestnicy dostali zadanie, którego celem było zbudowanie figury z papieru według instrukcji wysyłanej przez jednego z niej uczestników do drugiej osoby (pary studentów). Słusznie założono, że eksperyment będzie wyzwał *gesty wskazujące*. W wyniku tego eksperymentu wyzyskano różnice dotyczące atrybutów analizowanych gestów w sytuacji wzajemnego widzenia się i braku wzajemnej widoczności, które głównie przejawiały się

- 1) miejscem wykonania gestu w strefie gestykulacyjnej,
- 2) czasu trwania fazy wstrzymania (a dokładniej trwania fazy wstrzymania po geście właściwym).

Badanie II: miało na celu ustalenie, czy forma *gestów wskazujących* jest zależna od kategorii wskazywanego obiektu (rzeczy czy osoby).

Badanie składało się z dwóch części:

1. Badanie ankietowe, którego celem było sprawdzenie opinii osób badanych na temat norm kulturowych stosowności lub braku stosowności użycia gestu palca wskazującego lub otwartej dłoni wobec ludzi i przedmiotów. Badanie to pokazało silnie zakorzenione wśród użytkowników języka polskiego normy kulturowe i grzecznościowe, dotyczące doboru gestów wskazywania.

Badanie przeprowadzono w dwóch grupach wiekowych (159 uczestników).

2. Badanie eksperymentalne, którego celem było ustalenie czy w analizowanej sytuacji komunikacyjnej forma *gestów wskazujących* zależy od wskazywanego obiektu i okazało się, że w przypadku wskazywania na przedmioty większość (86%) z wykonanych 361 gestów należała do kategorii „palec wyprostowany”, pozostałe do kategorii „otwarta dłoń”. W przypadku wskazywania na osoby odnotowano tendencję odwrotną. Wśród 360 gestów wskazujących na osoby, większość (66%) realizowano w inny sposób niż poprzez wskazanie palcem tzn. poprzez ruch otwartą dłonią, ruch głowy i spojrzenie. Badanie potwierdziło więc wyniki ankietowe, według których przyczyną różnic między niewerbalnymi sposobami wskazywania mają podłoże kulturowe i dotyczące

niewerbalnych zasad pragmatyki grzeczność.

Generalnie, zaproponowana w monografii koncepcja badania czynników świadczących o silnej intencji komunikacyjnej wykonywanych *gestów wskazujących* może z powodzeniem zostać wykorzystana do badania innych rodzajów zachowań niewerbalnych i pozwolić na ocenienie ich wartości semantycznych i co chyba najważniejsze mocno przybliżyć nas do coraz bardziej precyzyjnego odróżnienia gestów intencjonalnych od przypadkowych ruchów towarzyszących procesowi komunikacji człowieka. I precyzyjniej dookreślić multimodalny model komunikacji międzyludzkiej.

Reasumując:

uważam, że monografia Kandydatki bardzo znacząco wypełnia światową lukę w badaniach nad funkcją i intencjonalnością *gestów wskazujących*. **Jest to niewątpliwie nowatorskie i oryginalne osiągnięcie naukowe, które w pełni spełnia wymogi stawiane rozprawom habilitacyjnym.** Jej autorka udowodniła, że jest samodzielnym i dojrzałym badaczem na poziomie światowym w wyznaczonym sobie zakresie.

Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze kandydatki (po uzyskaniu stopnia doktora)

Już sam doktorat pt.: *Niewerbalne elementy aktów mowy. Empiryczne badania pragmalingwistyczne* jasno wyznaczył i wskazał na przyszłe naukowe zainteresowania Kandydatki i jest ona na tej drodze bardzo konsekwentna i twórcza, a przy tym wszystkim jej wachlarz zainteresowań i dokonań w tym zakresie ma szerokie spektrum i obejmuje z jednej strony jej własny rozwój w celu osiągnięcia coraz bardziej precyzyjnego narzędzia opisu zachowań niewerbalnych, z drugiej zaś szereg badań dotyczących relacji gestykulacji o prozodii, a także kulturowych różnic w zakresie zachowań niewerbalnych.

Przyjrzyjmy się dokładniej tym badawczym i rozwojowym dziedzinom Kandydatki, a także jej wkładowi w rozwój nauki w dziedzinie zachowań niewerbalnych.

Niewątpliwie, językoznawcze badania nad udziałem i rolą zachowań niewerbalnych w procesie mowy wymaga nowych narzędzi badawczych i opisowych, co zdecydowanie wykracza poza tradycyjne narzędzia językoznawcze i wymaga od badacza nabycia zupełnie nowego instrumentarium opisu i klasyfikacji danych. Kandydatka nie tylko opanowała te narzędzia, ale miała i ma znaczący wkład w proces ich stałego doskonalenia. **W większości projektów badawczych, w których uczestniczyła tworzyła lub współtworzyła system anotacji badanych zachowań niewerbalnych,** a także była odpowiedzialna za przeszkolenie grupy anotatorów i nadzorowanie oraz kontrolę jakości ich pracy.

Współtworzone w zespołach badawczych przez Kandydatkę systemy opisu wypowiedzi multimodalnych wykorzystano m.in. w następujących projektach badawczych: 1. *Komplementarność niewerbalnych i werbalnych składników wypowiedzi: Analiza porównawcza narracji dzieci i dorosłych*; 2. *Interakcja werbalna i niewerbalna w dialogach zadaniowych. Modele multimodalnych aktów dialogowych*; 3. *Język pogranicza – pogranicze języka. Parajęzykowe aspekty komunikacji międzykulturowej*; a sam wypracowany system anotacji został opisany w 4 artykułach (głównie w języku angielskim), w których dr Ewa Jarmołowicz-Nowikow była współautorką. Ponadto, Kandydatka wspierała jako ekspert 2 niezależne projekty badawcze właśnie w zakresie opracowywania systemów opisu zachowań niewerbalnych, a ponadto przeprowadziła 5 szkoleń z tego zakresu, które odbywały się podczas konferencji i warsztatów (w Polsce i za granicą) na temat wykorzystywania programu ELAN, czujnika ruchu Microsoft Kinect, KINEMO oraz i innych komputerowych narzędzi anotacji.

Drugim obszarem zainteresowań naukowych i badawczych Kandydatki jest problematyka: **zróżnicowania kulturowego wybranych aspektów zachowań niewerbalnych**. Badania, dla których kluczowy był aspekt kulturowy, a które wykaczały poza tematykę *gestów wskazujących*, omówioną w monografii, przeprowadziła Kandydatka w ramach dwu przedsięwzięć naukowych: Pierwszy, to projekt badawczy pt.: *Język pogranicza – pogranicze języka. Parajęzykowe aspekty komunikacji międzykulturowej*, w ramach którego Kandydatka dokonała badanie mające na celu uchwycenie podobieństw i różnic zebranych **gestów emblematycznych** na styku języków i kultur, w tym przypadku na terenie Słubic oraz Frankfurtu nad Odrą.

Drugim przedsięwzięciem naukowym, w ramach którego wraz z współpracownikami dr Ewa Jarmołowicz-Nowikow prowadziła badania nad zróżnicowaniem zachowań niewerbalnych w kontekście różnic kulturowych był projekt międzynarodowy PAGE (Prosodic and Gestural Entrainment in Conversational Interaction across Diverse Languages), którego celem było opracowanie procedur analizy multimodalnego dostosowania komunikacyjnego uczestników dialogów zadaniowych. Materiał badawczy został nagrany w różnych częściach świata m. in. w Europie, Ameryce Północnej, Oceanii. Rezultaty tych naukowych dociekań i przeprowadzonych eksperymentów badawczych zostały opublikowane w 3 artykułach (2 artykuły współautorskie w języku angielskim i 1 autorski w języku polskim).

Następny nurt dociekań naukowych i badawczych z zakresu komunikacji niewerbalnej poświęciła Kandydatka **badaniom porównawczym gestykulacji dzieci** (w wieku dziewięciu lat) oraz zestawienie uzyskanych wyników z wynikami z analogicznego badania przeprowadzonego na grupie osób dorosłych. Takie badania, dokonane w ramach projektu *Komplementarność niewerbalnych i*

werbalnych składników wypowiedzi: *Analiza porównawcza narracji dzieci i dorosłych* stanowi ważny wkład badawczy nad szerszym zagadnieniem jakim jest **perspektywa rozwojowa zachowań niewerbalnych** i otwiera to pole badawcze także dzięki przeprowadzonemu przez Kandydatkę badaniu dotyczącemu porównaniu liczby i intensywności występowania tzw. zachowań adaptacyjnych (adaptatorów) w narracji dzieci i dorosłych mówców.

Wyniki tych badań doczekały się dwu samodzielnych publikacji Kandydatki: pierwsza dotycząca narracji niewerbalnej dzieci z 2009 r.pt.: *Polish Children's Gesticulation in Narrating (Re-telling) a Cartoon.*; druga dotycząca zachowań adaptacyjnych pt.: *Wybrane cechy realizacji adaptatorów w narracji dzieci i dorosłych.* (przyjęta do druku w 2019 r.).

Ostatni, ale równie ważny nurt badawczy dr Ewy Jarmołowicz-Nowikow stanowią dociekania badawcze nad **relacją gestykulacji i prozodii**, które przeprowadzono w zespołach i badano głównie czasowe współwystępowanie między jednostkami prozodycznymi i gestowymi. Badano też relację między gestykulacją i prozodią w trakcie zaburzeń płynności wypowiedzi. Prowadzone badania wiązały się także z problematyką dopasowania komunikacyjnego między uczestnikami dialogu zadaniowego. We wszystkich analizach, których wyniki opisano w 5 artykułach, wykorzystano nagrania dialogów, których transkrypcja i anotacja zachowań niewerbalnych przeprowadzona została na wielu warstwach, co wymagało żmudnej i drobiazgowej anotacji i skoordynowanej współpracy zespołowej. Wyniki prowadzonych przeze habilitantkę badań prezentowała ona na licznych konferencjach ogólnopolskich jak i międzynarodowych (zał. 4).

W rezultacie na dorobek naukowy Kandydatki oprócz omówionej monografii od czasu nadania jej stopnia doktora nauk humanistycznych składa się **17 ważniejszych i znaczących artykułów**, napisanych przeważnie w języku angielskim i w przeważającej większości wysoko punktowanych.

Udział w konferencjach naukowych oraz dorobek dydaktyczny, organizacyjny i popularyzacyjny Kandydatki

Konferencje naukowe

Istotnym wkładem habilitantki w upowszechnianie nauki i dialogu naukowców jest to, że była on **współinicjatorką i współorganizatorką pierwszej międzynarodowej konferencji naukowej w Polsce** w całości poświęconej komunikacji multimodalnej GESPIN (Gesture and Speech in Interaction). Jej pierwsza edycja odbyła się w Poznaniu w 2009 roku, obecnie konferencja ta odbywa się cyklicznie co dwa lata w różnych częściach Europy (2011 Bielefeld, 2013 Tilburg, 2015 Nantes, 2017 Poznań, 2019 Paderborn).

Tam też prowadziła warsztaty, których celem była wymiana doświadczeń dotyczących pozyskiwania materiału odpowiedniego do multimodalnej analizy.

Łącznie po doktoracie wzięła udział w 8 komitetach organizacyjnych międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych, **wzięła udział w 15 konferencjach naukowych krajowych i międzynarodowych, na których wygłosiła 10 referatów (w przeważającej liczbie po angielsku); 5 razy występowała z plakatem.**

Co również zasługuje na uwagę w zakresie rozwoju naukowego dr Ewy Jarmołowicz-Nowikow to fakt, że uczestniczyła ona w aż 6 projektach badawczych międzynarodowych i krajowych, a samodzielnie złożyła aż 3 wnioski grantowe.

Działalność dydaktyczna

Istotną część pracy akademickiej Kandydatki stanowi dydaktyka, która ściśle wiąże się z prowadzoną przez nią działalnością naukową (zał. 5). Są to następujące kursy: 1. *Komunikacja niewerbalna*, 2. *Komunikacja interkulturowa*, 3. *Interkulturowe problemy komunikacji i użycia języka*, 4. *Analiza i modelowanie gestu i mimiki w komunikacji międzyludzkiej*, 5. *Gesture analysis, Introduction to nonverbal communication*, 6. *Pointing gestures from a developmental and intercultural perspective*, 7. *Retoryka i erystyka*.

Wykłada w języku polskim oraz w angielskim.

Kursy w języku angielskim dostępne są dla studentów specjalności Empirical Linguistics and Language Documentation (prowadzonej na Wydziale Neofilologii w całości w języku angielskim). W ramach kursu *Retoryka i erystyka* współpracowała też ze szkołami podstawowymi. W roku 2018 w ramach kursu *Gesture analysis* grupa studentów z Instytutu Lingwistyki Stosowanej UAM współpracowała z grupą rosyjskich studentów z Państwowego Uniwersytetu w Moskwie.

Współpraca międzynarodowa

Od 2007 roku jest członkiem grupy badawczej DiaGest (Dialogue and Gesture), która to grupa od roku 2009 współpracuje z Viadrina Gesture Center. Od początku współpracy obie grupy badawcze współpracowały podczas organizowanych zarówno w Polsce jak i w Niemczech warsztatów. Współpraca zaowocowała także złożeniem dwóch wniosków grantowych: 1. *Gestures across cultures: A contrastive perspective on German and Polish recurrent gestures* (2014 rok, wniosek niefinansowany), 2. *Zajmowanie stanowiska: Ruch ekspresywny i postawa afektywna. Debaty polityczne w niemieckim Bundestagu i polskim Sejmie* (2018 rok, wniosek zakwalifikowany do I etapu oceny merytorycznej). Efektem współpracy z Viadrina Gesture Center są także prowadzone przez

kandydatkę w latach 2012-2014 na zajęcia Europejskim Uniwersytecie Viadrina W roku 2018 rozpoczęła też współpracę dydaktyczną z Yulią Nikolaevą z Państwowego Uniwersytetu w Moskwie.

Działalność organizacyjna

Od roku 2006 pełni rolę koordynatora programu ECTS na Wydziale Neofilologii UAM, od 2010 członkini Wydziałowego Zespołu ds. zapewnienia jakości kształcenia na Wydziale Neofilologii, w roku 2019 uczestniczyła w analizie i reformie programu specjalności „Językoznawstwo Komputerowe” i włączeniu go do kierunku studiów Lingwistyka Stosowana w Instytucie Lingwistyki Stosowanej WN UAM.

Ponadto brała udział w organizacji pierwszej i piątej edycji międzynarodowej konferencji pt.: *Gesture and Speech in Interaction* (GESPIN), Poznań 2009 (pierwsza edycja) oraz Poznań 2017 (piąta edycja). Brała też udział w innych wydarzeniach organizowanych przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, mianowicie w XIV edycji Poznańskiego Festiwalu Nauki i Sztuki (2001 r.); w przygotowaniu i przeprowadzeniu wydarzeń podczas Dni Różnorodności Kulturowej na Wydziale Neofilologii UAM (maj 2018 r.)

Popularyzacja nauki

Mmp[=Wygłosiła 4 wykłady skierowane do odbiorców również spoza środowiska akademickiego: wykład w ramach cyklu spotkań „Metamorfozy” organizowanego przez Fundację Barak Kultury (2010); wykład w ramach organizowanych przez Wydział Neofilologii Wykładów Otwartych (2013); wykład w Gimnazjum nr 2 w Słubicach (2016); wykład z okazji Dni Różnorodności Kulturowej (2018).

Konkluzja recenzji:

W świetle zawartych wyżej ocen szczegółowych obejmujących osiągnięcia naukowe, dydaktyczne, organizacyjne i popularyzujące **z pełnym przekonaniem wnioskuję o nadanie dr Ewie Jarmolowicz-Nowikow stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.**

Prof. dr hab. Jolanta Antas